

Lietuvos sociologijos istorijos bruožai (II)*

II. 2. Analitinė sociologijos istorijos tradicija

Santrauka

Straipsnio tikslas - išnagrinėti nacionalinės sociologijos istorijos sampratą ir aptarti metodologines problemas. Sociologijos istorijos istoriografijoje skirtinos dvi tradicijos: a) idėjų istorija, kuri apima biografinį požiūrį, paradigmų kaitos ir elementariųjų sociologijos idėjų istorijos koncepcijas; b) analitinė tradicija, kuri siejama su mokslotyra ir mokslinio žinojimo sociologija. Kiekviena tradicija yra susijusi su atskira sociologijos istorijos funkcija: idėjų istorija - su disciplinos identiteto formavimu ir jos įteisinimu, analitinė - su disciplinos sociologine savivoka. Aptariamųjų metodologinių sociologijos istorijos problemų atžvilgiu bandoma konstruoti ir pagrįsti analitinę nacionalinės sociologijos istorijos tyrinėjimų metodologiją.

Antrąją sociologijos istorijos tradiciją sąlygiškai įvardijame kaip analitinę sociologijos istoriją. Ją drąsiai galima priskirti specifinei žinojimo sociologijos atšakai – mokslo sociologijai.

Skirdami analitinę sociologijos istorijos tyrinėjimų atšaką kaip atskirą tradiciją, galime šiek tiek suklaidinti daugelį skaitytojų. Analitinės sociologijos istorijos studijos yra labai nedidelė platesnių mokslinio žinojimo tyrinėjimų atšaka. Mokslo sociologija visų pirma išsiskiria savo domėjimusi gamtos mokslais. Biologija, chemija, fizika ir kitos tikslųjų mokslų sritys yra mokslo sociologijos dėmesio centre, tuo tarpu socialiniai mokslai yra lokalizuoti šios tyrimų srities periferijoje. Pagrįstai galima klausti, kodėl kalbant apie NSI skiriama analitinė tyrinėjimų perspektyva, kai dominuojantis mokslo sociologijos tyrimų objektas yra gamtos mokslai? Nors klausimas pagrįstai iškelia klasikinę sociologijos ir gamtotyros tapatumo (panašumų ir skirtumų)

problema, šiame straipsnyje autorius atsiriboja nuo ontologinių problemų analizės. Toliau dėstomi argumentai grindžiami prielaida, kad NSI tyrinėjimuose galima sėkmingai pritaikyti mokslo sociologijos metodologiją ir metodus. Šis metodologijos pritaikomumas ir leidžia kalbėti apie analitinę sociologijos istorijos tradiciją.

Analitinei sociologijos istorijos tradicijai būdinga tai, kad sociologija kaip tyrimo objektas praranda išskirtinį statusą. Jei idėjų istorijoje stengiamasi parodyti jos savitumą, suteikti išskirtinį ontologinį statusą ir pateikti ją beveik kaip sakralinę simbolinių reiškinių sistemą, tai analitinėje tradicijoje sociologija yra greičiau demitologizuojama. Tyrinėtojo santykis su tyrimo objektu praranda mitologinį santykį, o pats disciplinos istorikas savo veikla primena ikonoklastą. Analitinėje perspektyvoje sociologija praranda savo sakralumą ir tampa tik atskira specializuoto žinojimo sritimi. Nepaisant filosofinių ontologinių ir

---

* Tęsinys. Pradžią žr.: *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2000/3-4, p. 105-121.

epistemologinių ginčų, šioje tradicijoje sociologija savo statusu yra lygiavertė gamtotyrai ir kitoms mokslinio žinojimo sritims. Sociologija yra atskira mokslinio žinojimo sritis, instituciškai įteisinta ir pripažinta.

Analitinė NSI tradicija domisi ne sociologinių idėjų raida ar žinijos vidine raida, bet žinijos socialinio atsiradimo sąlygomis – kaip atsiranda, formuojama, reprodukuojama disciplina ir jos žinios, kokie socialiniai procesai vyksta jas formuluojančioje bendrijoje, kokią įtaka žinojimui, jo formoms ir turiniui turi asimetriški galios santykiai akademinėje bendruomenėje ir visuomenėje, kaip mokslinis žinojimas yra paveikiamas kitų visuomeninio gyvenimo sričių ir pan. Šioje tradicijoje mokslinis-sociologinis žinojimas suvokiamas ne kaip vidinis idėjų kristalizavimosi procesas. Tai – socialiniu požiūriu konstruojamas darinys. Analitinė tradicija apima platų mokslinės veiklos tyrinėjimų lauką. Jai priklauso socialinių mokslų sociologija bei mokslinio žinojimo sociologija, etnometodologinės mokslo studijos, mokslo, technologijos ir visuomenės studijos, kultūrinės mokslo studijos, kurios analizuoja skirtingus mokslinio žinojimo aspektus. Kalbėdami apie NSI, dėmesį sutelksime į mokslinio žinojimo sociologiją, diskurso analizę ir kiekybinius socialinės mokslo raidos tyrinėjimus, kurie anglosaksiškame kontekste žinomi kaip mokslotyra (*scientometrics*).

a) kiekybinis požiūris (mokslotyra)

JAV sociologijoje dominuojant pozityvistiniams metodologiniams principams, kiekybinių tyrinėjimų standartus bandyta pritaikyti ir mokslo istorijos tyrinėjimams. Mokslo ar atskirų disciplinų istorija buvo paversta matematizuota kiekybine disciplinų raidos analize. Bet kuri disciplina - chemija,

matematika, istorija, sociologija, literatūrologija, filologija ir pan. - gali būti tyrinėjama ir įvertinama pasitelkiant matematinius metodus. Tai – būdas, įvertinantis priežastinių ryšių struktūrą tarp autorių, tekstų ir idėjų (Garfield 1983).

Šis mokslinės disciplinos analizės metodas siejamas su mokslinio citavimo indeksu *SCI* (*Science Citation Index*) ir Mokslinės informacijos institutu *ISI* (*Institute of Science Information*) Filadelfijoje, JAV. *SCI* taikymas mokslo istoriniams ir sociologiniams tyrimams pasiūlytas Eugene Garfieldo, 1958-aisiais metais. Pradėtas kaip elementari mokslinės informacijos saugojimo išteklių bazė, *SCI* greitai tapo sofistikuotu įrankiu mokslo ir atskirų jo disciplinų dinamikos ir kitų procesų analizei. Mokslo raidos dinamika, istorija, disciplinos prestižas, institucijos ar autoriaus socialinė galia, žinomumas bei produktyvumas yra įvertinami skaitmeniniais parametrais (Garfield 1979).

Garfieldo metodas vadovavosi funkcionalistine normatyvine mokslo samprata, pasiūlyta Roberto Kingo Mertonu (1973). Mokslas suvokiamas kaip aktyvus socialinis procesas, kur ypatingas vaidmuo tenka mokslinės informacijos mainams akademinės bendrijos viduje. Laisvi informacijos mainai ir prienamumas užtikrina normalų mokslinės disciplinos funkcionavimą. Normatyvinio mokslinės veiklos etoso nesilaikymas veda link disciplinos krizės.

SCI kaip tik ir padeda nustatyti vidinius mokslinės komunikacijos tinklus, atskirų uždarų tyrimo grupių susidarymą, atskiro mokslininko indėlį į mokslinės minties pažangą ir pan. Citavimo analizės sąvoka yra kertinė klasikinėse mokslotyros, bibliometrijos studijose. Šis informacijos srautų, tinklų ir struktūrų analizės principas dabar taikomas ir su pasauliniu internetu tinklu atsirandančiose informacijos analizės metoduose – *informetric*,

cybermetric ir *webmetric*. Minėti tyrinėjimai vadovojasi bendra prielaida, kad citatų analizė yra patogiausias būdas suvokti ir įvertinti mokslinės komunikacijos procesus.

SCI sudaro trys esminės citavimo duomenų bazės, skirtos gamtos mokslams - *Science Citation Index Expanded (SCIE)*, socialiniams mokslams - *Social Sciences Citation Index (SSCI)* ir humanitariniams mokslams - *Arts & Humanities Citation Index (AHCI)*, kur kasmet surenkama informacija iš 8 500 mokslinių žurnalų. Ši ISI sukaupta informacija ir jos analizės įrankiai yra prieinami interneto (*Web of Science*) pagalba beveik 3,5 milijono mokslininkų ir tyrinėtojų visame pasaulyje¹.

Garfieldo teigimu, SCI metodas gali būti sėkmingai taikomas atskiros disciplinos raidos istorinei ir sociologinei analizei (1968). Tačiau nacionalinių disciplinų tyrinėtojai susiduria su dviem pagrindinėmis problemomis. Viena jų yra techninio pobūdžio, kita – teorinio metodologinio pobūdžio problema.

Techninė SCI duomenų problema susijusi su tuo, kad ji neapima didelio kiekio įvairiomis nacionalinėmis kalbomis publikuojamų mokslinių žurnalų. Nacionalinės kalbos

veiksnyms neleidžia daugeliui mokslininkų ir jų darbams būti pažintais tarptautinėje bendrijoje (Rabkin and Inhaber 1979). Pavyzdžiui, į SCI neįtrauktas nė vienas lietuviškas socialinių ar humanitarinių mokslų žurnalas.

Antra vertus, visgi galima klausti, kiek Lietuvos sociologai yra pažįstami tarptautinei bendruomenei šios informacinės sistemos dėka? Kokių būdu įvyksta socialinis įsijungimas į minėtą informacijos ir komunikacijos tinklą? Analizuojant pavienius empirinius atvejus, galima aptikti bent du mechanizmus. Pirmasis yra susijęs su tuo, kad patekimo į SCI kanalu Lietuvos sociologams iki 1990-ųjų buvo sąjunginiai žurnalai, turėję pripažintą tarptautinį statusą, pavyzdžiui, *Sociologičeskije issledovanija*, *Psichologičeskij žurnal* ir kiti. Kitas būdas, stebimas nuo 1991-ųjų, t.y. po lietuviško mokslo administravimo sistemos atsiskyrimo nuo buvusios platesnės sąjunginės sistemos, yra susijęs su publikacijomis anglų, vokiečių ar prancūzų kalba tarptautinį pripažinimą turinčiuose žurnaluose. (ISI duomenis apie Lietuvos sociologiją galima susumuoti lentelėje Nr.1.)

Lentelė Nr.1. Lietuvos sociologija 1981-2000 metais pagal ISI socialinių mokslų citavimo indeksą (SSCI)²

Metai	Autorius	Straipsnis	Žurnalas	Kalba	Kiek šis straipsnis cituojamas
1985	V.Gaidys, D.Tureikytė, S.Rapoportas	Personal advertisements – some results of the Šeima journal experiment	Sociologičeskije issledovanija	rusų	1
1986	V.Gaidys, D.Tureikytė, S.Rapoportas	The object of analysis – experiment participants letters to the Šeima journal editorial staff	Sociologičeskije issledovanija	rusų	1

1986	A.Matulionis ir kiti	Settlement structures as a factor of the youth mobility	Sociologičeskije issledovanija	rusų	0
1987	R.Grigas	Socio-psychological contradictions in industry and ways of coping with them	Psichologičeskij žurnal	rusų	0
1992	A.Sipavičienė V.Stankūnienė	Population growth and Demographic Problems in Lithuania	Population	prancūzų	0
1995	J.Lakis	Ethnic Minorities in the Post-Communist Transformation of Lithuania	International Sociology	anglų	1
1996	A.Žvinklienė	The state of family studies in Lithuania	Marriage and Family Review	anglų	0
1998	I.Matonytė	A framework for analyzing the post-Soviet economic elite	Revue d'Etudes Comparatives Est-Ouest	prancūzų	1
1999	A.Žvinklienė	Lithuania: the case of young "socialist" families in the context of rapid social innovation	Marriage and Family Review	anglų	1
1999	I.Juozeliūnienė	Political systems and responsibility for family issues: The case of change in Lithuania	Marriage and Family Review	anglų	0
2000	Z.Norkus	Max Weber's interpretive sociology and rational choice approach	Rationality and Society	anglų	0

Mokslotyros perspektyvoje moksliniai žurnalai yra socialinių komunikacijos procesų materialinė išraiška, kur atskiros publikacijos, jų mokslinė vertė ir turinys yra kontroliuojami socialiai priimtų mokslininkų bendrijos normų. Tokiu būdu informacijos pateikimas į bendrą mokslinių duomenų bazę yra susijęs ne su publikacijų turiniu, bet su žurnalo instituciniu statusu.

Kaip buvo minėta, tyrinėtojams, besinaudojantiems SCI informacija, yra nepažinios tyrinėjimų sritys periferinėse šalyse, kur mokslo procesas vyksta nacionaline kalba. Kita vertus, šiuo metodu yra užtikrinamas anglosaksiškos tradicijos dominavimas moksle. Mokslinių tyrinėjimų temas, metodus, idėjas, standartus diktuoja ekonomiškai, politiškai ir ideologiškai dominuojančios valstybės, kurios yra įtraukiamos į SCI. Jei ši politinės galios ir mokslo santykių problema mažiau svarbi gamtotyroje, tai socialiniuose moksluose SCI metodas gali būti įvardintas ideologinio dominavimo ir jo įteisinimo įrankiu.

SCI atrankamai informacijai taiko griežtus atrankos kriterijus. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad tik nedidelis mokslinių žurnalų skaičius skelbia reikšmingą mokslinę informaciją. ISI vadovaujasi S. C. Bradfordo dėsnio, suformuluotu 1930-aisiais metais. Jis nustatė, kad 1000 atskiros disciplinos žurnalų apima labai nedidelę svarbios informacijos dalį. Citatų analizė parodė, kad beveik pusę visos cituojamos medžiagos galima aptikti 150 atskiros specialybės žurnalų. Šiame kiekyje žurnalų dažniausiai fiksuojama tokia nuorodų apimtis, kuri apima vieną trečdalį visos išleistos medžiagos duota tema. Taip pat nustatyta, kad 2000 žurnalų imtyje mes aptiktume 85% publikuotų ir 95% cituojamų straipsnių (Garfield 1990).

ISI, atsižvelgdamas į šiuos tyrinėjimus, stengiasi atrasti optimalų žurnalų atrinkimo

principą, kad tyrinėtojams nebūtų siūloma nereikšminga informacija. Kas metai ISI atranka tik 10–12% žurnalų, kurie turi atitikti griežtus vertinimo standartus ir būti įvertinti ekspertų (Garfield 1990). SCI nuo 1994 metų fiksuoja ir internetinius mokslo žurnalus.

Atrinkant žurnalus SCI dėmesys kreipiamas į šiuos pagrindinius kriterijus:

- 1) publikavimo laikotarpis. Žurnalas turi būti pastoviai leidžiamas leidinys. Jo pasirodymas laiku laikomas svarbiu publikavimo indikatoriumi. Tai leidžia užtikrinti informacijos naujumą, jos svarbą ir galimybę panaudoti dabartiniams tyrimams;
- 2) dėmesys kreipiamas į tarptautinius redagavimo standartus – žurnalo pavadinimo informatyvumą, straipsnių pavadinimų ir santraukų informatyvumą, išsamią cituojamos literatūros bibliografinę informaciją, informaciją apie autorių ir jo adresą;
- 3) būtina informacija anglų kalba – straipsnio pavadinimas, santrauka ir raktažodžiai; tai leidžia užtikrinti informacijos prieinamumą didesnei tyrinėtojų bendruomenei.
- 4) būtina, kad straipsniai būtų recenzuojami ir tikrinami ekspertų.

Nors SI yra labai selektyvus, o lietuviškos sociologinės publikacijos nėra įtrauktos į tarptautinę duomenų bazę, jo principus galima panaudoti NSI tyrinėjimuose. Kiekybinė sociologinė NSI analizė leistų įvertinti vidinę sociologinio diskurso raidą, kur galima būtų atsekti komunikacijos tinklus, temų ir problemų aktualumo kaitą, produktyvumo rodiklius ir socialinės stratifikacijos struktūras akademinėje bendruomenėje. Sukūrus lokalų citavimo indeksą ir duomenų bazę toks tyrimas būtų atliktas pagal nusistovėjusią tarptautinę metodiką arba, kitais žodžiais tariant,

klasikinėje mokslotyros tradicijoje.

Kitas mokslotyros kiekybinio požiūrio problemų spektras aptinkamas jo teorinių metodologinių prielaidų pasaulyje. Pagrindinė mokslinio proceso suvokimo prielaida scientometriniame tyrime yra susijusi su ekonominio aiškinimo taikymu. Mokslinis procesas suvokiamas tik ekonominių kategorijų dėka, o pati mokslo sritis tampa kvazi-ekonominiu pasauliu. Jis aiškinamas tokiomis ekonominėmis sąvokomis kaip “nauda”, “rizika”, “investicijos”, “konkurencija”, “simbolinis kapitalas” ir pan. Struktūrinio funkcionalizmo perspektyvoje mokslininko kaip socialinio veikėjo prototipas yra *homo economicus*. Mokslininkas yra įtraukiamas į mokslininkų bendruomenę, kurios vidiniai procesai yra analogiški ekonomikos sričiai ar bent jau gali būti paaiškinti įvairiais ekonominės elgsenos aiškinimo modeliais. Šis bruožas būdingas daugeliui klasikinių mokslo sociologijos studijų (Merton 1973; Kuhn 1962; Bourdieu 1975). Tai, kur glūdi tokio kvazi-ekonominio modelio stiprybė analizuojant mokslinį procesą, yra panašumų arba paralelių nusakymas tarp mokslo ir kitų socialinio gyvenimo sričių.

Tačiau akivaizdi metodologinė problema šiose studijose susijusi su mokslininkų bendruomenės apibrėžimu ir jos empirinio atitikmens paieška. Kaip pažymi Carin D.Knorr-Cetina, “... tokios [mokslininkų] bendruomenės suprantamos kaip nedidelės socialinės sistemos su neaiškiomis ribomis ir vidiniais integracijos mechanizmais; šios sistemos dažniausiai apibrėžiamos apsiribojant specialybine sritimi, pristatyta mokslinėje literatūroje” (1982: 102). Tokioje mąstysenoje remiamasi prielaida, kad empirinis mokslininkų bendruomenės atitikmuo yra tapatus mokslų, disciplinų ir jų specifinių tyrimo sričių įvardintoms kategorijoms.

Jei visgi šis kvaziekonominis mokslo suvokimo modelis yra priimtinas daugeliui mokslo tyrinėtojų, jie tiesiog nepaiso vienos esminės metodologinės tokio požiūrio problemos. Sociologinėje analizėje, kur vartojama “mokslininkų bendrijos” sąvoka, visada bus keblu nustatyti empirinį atitikmenį. Knorr-Cetina pagrįstai teigia, kad “mokslininkų bendruomenės” gali būti tiktai *taksonominės kategorijos* arba “hipotetiniai dariniai, kurių apibrėžimas visada bus neišbaigtas” (1982:116). Klasikinė socialinės kategorijos, išorinių panašumų klasifikacijos ir socialinės grupės, vidinio grupės tapatumo perspektyvos skyrimo problema kiekybinėje mokslo sociologijoje yra užmirštama. Mokslininkų bendruomenės, specializuotos vienoje ar kitoje mokslo srityje bei disciplinoje, tapatumas sociologinėje analizėje yra nusakomas pasitelkiant bendrus sociologinius kriterijus. Antropologiškai tai yra įvardijama kaip etinis požiūris, nepaisantis socialinio konteksto (Knorr-Cetina 1982). Atskiros socialinės klasės ar dariniai nusakomi tiktai išorinio stebėtojo. Toks junginys yra taksonominis kolektyvo tipas, “...egzistuojantis sociologiškai klasifikuojančio asmens galvoje...”, bet ryškiai besiskiriantis nuo lokaliai reikšmingų grupių, kurios atrodo esančios svarbiomis jų nariams. Kitaip sakant, sociologinė analizė, operuojanti “mokslininkų bendruomenės” sąvoka, grindžiama atsižvelgiant tiktai į socialinę kategoriją arba nominalų socialinio darinio identitetą. Realus identitetas, kuris yra suvokiamas grupės narių, nėra įtraukiamas į tyrimą, nors kaip tik jis ir yra socialinio, tiek individualaus, tiek grupinio, identiteto formavimo ašis (Jenkins 1996).

NSI kontekste aptarta problema įgytų tokią klausimo formą: kas sudaro nacionalinę sociologų bendruomenę? Kokie asmenys gali būti priskirti šiai bendrijai? Ar galima kalbėti

apie nacionalinę sociologų bendriją, kur daugelis sociologiškai identifikuoatų, t.y. nominalų sociologo identitetą turinčių individų visiškai nepažįsta vienas kito ir net nėra nieko girdėję vieni apie kitus? Ieškodami adekvataus atsakymo į šį klausimą, visiškai galime pasikliauti Knorr-Cetina, - tokios bendruomenės, atrodančios socialiai reikšmingomis anapus sociologinių mokslo studijų, yra tikrai hipotetiniai dariniai. Tokiems dariniams nėra būdinga empirinė prigimtis.

Gali pasirodyti, kad empirinę mokslininkų bendruomenės prigimtį galėtų atskleisti citatų indeksai, o ir darbų šia tema yra gana daug. Tačiau mokslinio žinojimo sociologija ir kiti kiekybinio mokslo sociologijos sparno kritikai vienareikšmiškai teigia, kad citatų struktūros analizė negali atspindėti socialinės sąveikos bei komunikacijos struktūros, darančios įtaką mokslinio žinojimo atsiradimui (Knorr-Cetina 1982; Edge 1979; Mulkay, Gilbert and Woolgart 1975). Tai rodo, kad NSI tyrinėtojas, kuris yra jautrus metodologinėms tyrimo problemoms, privalo ieškoti kitokio, labiau pagrįsto atspirties taško empirinei analizei.

Baigiant šiuos svarstymus apie kiekybinę mokslo sociologijos atšaką norisi aptarti gana opią lietuviškos sociologijos administravimo problemą, kurią bandoma įveikti nuo 1995-ųjų. 1995-2000-aisiais karštai diskutuota mokslo reformavimo problema – kaip įvertinti socialinių ir humanitarinių mokslų efektyvumą, kaip restruktūrizuoti ir pagerinti mokslo institucijų vadybą, kokius pasirinkti mokslinės veiklos efektyvumo vertinimo kriterijus ir pan. Šiais klausimais buvo surengtos kelios konferencijos ir organizuotos akademinės diskusijos. Intelektualams skirtoje spaudoje buvo skelbiami straipsniai *pro* ir *contra* institucijų reorganizavimo klausimais, buvo pasisakoma už radikalais reformas, aiškinami skirtumai tarp gamtotyros ir socialinių bei

humanitarinių mokslų objektų specifikos, svarstomos galimybės taikyti tarptautinius mokslo efektyvumo kriterijus ir pan. Tai veikė ir Lietuvos sociologiją.

Visos diskusijos, kad ir kaip jos būtų besivadinusios, išryškino atotrūkį tarp mokslo administratorių, institucijų ir asmenų, siekiančių atskiros disciplinos efektyvumo, produktyvumo ir statistinių mokslinės veiklos išraiškų, ir tiriamąjį darbą atliekančiųjų akademijos atstovų. Administravimo ir mokslo produkcijos santykis yra gana problemiškas. Administracinis mokslo supratimas grindžiamas ekonominės organizacijos modeliu. Taip atskiros mokslinės disciplinos socialinės raiškos bazę sudaro mokslininkų bendruomenė, institucinė struktūra ir organizacijos funkcionavimo taisyklės. Šie komponentai yra būdingi bet kuriai organizacijai. Šioje perspektyvoje gerai funkcionuojanti disciplina turi duoti maksimaliausią produkciją. Jei taip nėra, stebimi konfliktai, kuriuos pašalinti gali tikrai reforma. Tokiu būdu administracinis suvokimas grindžiamas efektyvios vadybos ir ekonominės elgsenos matricomis.

Be administracinės mąstysenos, minėtose diskusijose buvo galima aptikti daug įdomių tezių Lietuvos sociologijos būklės atžvilgiu. Buvo teigiama, kad sociologija yra susiskaldžiusi į atskiras frakcijas, kad sociologai nesugeba savo veiklai suteikti reikiamo teorinio aspekto, kad sociologiniai tyrimai nėra susiję su pamatiniais moksliniais tyrinėjimais, kad daugelis mokslininkų priversti dirbti skirtingose institucijose, kad trūksta teorinio mąstymo, kad yra stiprus sovietinės mąstysenos paveldas, kad atliekami smulkūs empiriniai tyrinėjimai, neturintys ilgalaikės išliekamosios vertės ir pan.³ Aštri oponentų kritika ir pačių sociologų savi-kritika tikrai leido susidaryti išpūdį, kad sociologija Lietuvoje patiria kritinę būseną ar krizę.

Nors administratorių ir mokslininkų diskusija buvo grindžiama aptartu mokslotyros požiūriu į mokslinę discipliną, tačiau nebuvo argumentuojama pasitelkiant išsamesnius tyrimus, kurie leistų patvirtinti teiginius apie disciplinos būklę, dažniausiai išsakytus *ad hoc*. Normatyvinio lygmens diskusijos menkai buvo grindžiamos nuorodomis į materialias disciplinos raiškos manifestacijas, nors mokslotyros metodas lyg ir yra pripažintas kaip vienas dominuojančių kiekybinio įvertinimo instrumentų administruojant mokslą.

b) mokslinio žinojimo sociologija (SSK)

Kitas požiūris, kuris daugiau susitelkęs į gamtos mokslų istorinę-sociologinę rekonstrukciją, yra vadinamoji mokslinio žinojimo sociologija, kuri anglo-saksų tradicijoje dažnai trumpinama kaip SSK (*sociology of scientific knowledge*). Ji yra platesnės žinojimo sociologijos atšaka. Ši sociologijos atmaina savo tyrimo objektu laiko gamtos mokslų žinijos produkavimo būdus. Pagrindinė visų tyrimų prielaida yra socialinis gamtos mokslų žinojimo prigimties atskleidimas, jog verifikavimo ir metodų taikymas žinijos produkcijoje nėra toks objektyvus, kaip apie tai buvo manoma. SSK labiau pabrėžia skirtumą tarp kasdienės mokslininkų praktikos ir galutinio mokslinio žinojimo produkto sukūrimo: domimasi, kaip atliekamas darbas ir kaip kuriamas žinojimas (Knorr–Cetina 1981, 1999).

Pati SSK nėra vienalytė. Galima skirti kelias atskiras mokyklas – etnometodologiniai kasdienės mokslinės veiklos tyrinėjimai (Latour and Woolgar 1979), kultūrinės mokslo studijos (Rouse 1992), diskurso analizė (Gilbert and Mulkay 1982), Edinburgo universiteto “griežtoji žinojimo sociologijos programa”, kuriai atstovauja Steve’as Shapinas

(1982), Davidas Blooras (1976) ir Barry Barnesas (1994).

Nors SSK daugiausia dėmesio skiria gamtos mokslams, NSI tyrinėjimams ji paranki metodologine prasme. Ypač metodologiškai patraukli atrodo griežtoji žinojimo sociologijos programa (*the strong programme of the sociology of knowledge*), suformuluota Edinburgo universiteto Mokslo studijų skyriaus profesoriaus Davido Blooro. Žinojimo sociologijos tikslas šioje programoje netoli tenukrypsta nuo klasikinių šios sociologijos atmainos apibrėžimų: svarbu paaiškinti, kaip atsiranda visuomeniniai įsitikinimai (*beliefs*) ir kas daro įtaką jų atsiradimui. Netgi paties programos autoriaus teigimu, jo formuluojamą žinojimo sociologijos programą derėtų laikyti Mannheimo žinojimo sociologijos tradicijos tęsia (Bloor 1973:175).

Ši programa grindžiama keturiais principais – priešastingumu, bešališkumu, reflektyvumu ir simetrija. Pirmiausia žinojimo sociologija privalo nustatyti įsitikinimų, tarp jų ir mokslinio žinojimo, atsiradimo priežastis – kas lemia konkrečios žinojimo formos atsiradimą ir buvimą. Antra, tyrinėtojas negali išpareigoti kažkuriai žinojimo formai ir privalo bešališkai tirti visas galimas žinojimo alternatyvas – tiek dominuojančias, tiek atmestas. Jis turi būti neutralus tiesos ir klaidos, racionalumo ir neracionalumo, sėkmės ir nesėkmės atžvilgiu. Trečia, tyrinėtojas turi ne tik paaiškinti teisingų ir klaidingų įsitikinimų ar žinojimo sistemų atsiradimo priežastis, bet jų atsiradimą aiškinti ta pačia priežasčių klase. Ketvirta, žinojimo sociologija turi pasižymėti savivoka. Savo atsiradimą ji turi paaiškinti remdamasi tais pačiais aiškinimo modeliais, kuriuos ji taiko analizuodama kitų žinojimo formų buvimą (Bloor 1973:173–74; 1991:7-24).

Bandant sieti SSK ir sociologijos istorijos

klausimų tyrinėjimus, galima paklausti: ar galima SSK apskritai pritaikyti socialinių mokslų ir konkrečiai sociologijos istorijos tyrinėjimams? Ar galima nacionalinės sociologijos istoriją interpretuoti pasitelkiant į pagalbą SSK principus, prielaidas ir išvalgas? Ką būtų galima pastebėti ar atrasti naujo lyginant su kitomis minėtomis sociologijos istorijos konstravimo strategijomis?

Panašūs klausimai buvo keliami ir ekonominės minties istorijos tyrinėtojų. Pvz., ekonominės minties raidos tyrinėtojas D. Wade tiki, kad SSK ekonominės minties istorijoje gali išspręsti tyrinėjimų krizę bei nurodyti egzistavusias alternatyvas “Vigų istorijos standartams”, kurios buvo nustumtos į šalį ar užmirštos kaip neracionalios, neteisingos ar nemokslinės. Krizės atveju SSK tampa potencialiu “labai naudinga ir neišnaudota” šaltiniu, stimuliuojančiu naujus ekonominės minties istorijos tyrinėjimus (Hands 1997).

Kuo patraukli SSK sprendžiant nacionalinės sociologijos istorijos metodologines problemas? Pirma, SSK darosi ne tokia radikali, kai tyrinėjantis žvilgsnis nukreipimas nuo gamtos mokslų istorijos į socialinius mokslus. SSK teiginiai, kad mokslinis žinojimas yra veikiamas socialinių veiksmų, nėra nauji sociologijoje. Nors klasikinė žinojimo sociologija gamtos mokslams ir suteikė išskirtinį epistemologinį statusą, kiekvienas asmuo, susipažinęs su Manheimo teiginiais, pripažįsta socialinės minties, taip pat ir socialinių mokslų, socialinį determinuotumą. Skirtingi visuomeniniai veiksniai formuoja sąvokų, kategorijų, problemų formulavimą socialiniuose moksluose. Ši minties ar žinių natūralumo abejonė verčia ieškoti veiksmų, paskatinusių vieną ar kitą minties formą tapti tradicija. Vadinasi, nacionalinė sociologija, jos sąvokos, kategorijos yra konkrečių socialinių

sąlygų ir veiksmų rezultatas. Tai nėra kaupiančiosios disciplinos raidos produktas, bet socialiai sukonstruoti dariniai.

Antra, SSK potencialas visiškai atsiskleidžia tokioje situacijoje, kur yra nekritis ir normatyvinis savo pastangų vertinimas. SSK leidžia išvengti kai kurių išankstinių normatyvinių tyrinėtojo nuostatų įtakos tyrinėjimo eigai. Ji gana kritiška sustabarėjusiai tradicijai ir visada kvestionuoja jos pagrindus.

Kalbant apie istorinį sociologijos tapimo tyrimą, visada stebėsime nuomonių poliarizaciją. Kaip pavyzdį galime pateikti kontroversiškus tarybinio laikmečio sociologijos vertinimus ir interpretaciją. Pavyzdžiui, daugelis Vakarų sociologų tarybinę sociologiją interpretuoja pasitelkdami šaltojo karo laikotarpiu nusistovėjusią tezę. Jų nuomone, tarybiniai socialiniai mokslai turėjo atlikti politinės visuomenės sandaros legitimacijos funkciją (Aron 1967; Horovitz 1992, 1996). Kitoks požiūrio taškas yra pateikiamas dar gyvų šio laikotarpio liudininkų. Pastarųjų teigimu, sociologai sovietinėje visuomenės struktūroje visada patirdavo įtampą tarp dominuojančios ideologijos ir empirinės tikrovės, buvo cenzūruojami ir netgi politiškai persekiojami. Sociologija realiai buvo margaspalvė ir jai negalima priskirti tik ideologinės legitimacijos funkcijos (Gaidys 1996; Gaidys ir Vosyliūtė 1994; Rapoportas 1999; Yadov 1998; Batygin and Deviatko 1994; Batygin 1998).

Pozicijų poliarizacija yra suprantama, kadangi vienas ar kitas požiūrio taškas grindžiamas kompleksiška teorinių prielaidų sistema, subjektyviu išgyvenimu, vertybiniais įsitikinimais bei biografine patirtimi. Dažnai istorinė disciplinos raidos retrospektyva iškelia į normatyvinių imperatyvų lygmenį. Empirinis ar faktinis tyrimo lygmuo disciplinos

raidės apžvalgoje yra užgožiamas normatyvinių metaforų. Diskusijos dėl disciplinos būklės tampa metaforų kalba ir vertybinių sistemų susikirtimo ar konfliktų lauku. Akivaizdu, kad nė vienas sociologas negali išlikti vertybiškai neutralus jo identitetą formuojančios atskaitos sistemos atžvilgiu. Jis negali ramiai kalbėti apie savo socialinės raiškos aplinką. Auditorija, kuriai dažniausiai yra skirtas pranešimas, kaip tik ir laukia vertybinės autoriaus pozicijos. Tokia pozicija susilaukia didesnio pripažinimo nei faktologinė medžiaga. Tuo tarpu SSK ir jos griežtas metodologinis atskaitos taškas leidžia eliminuoti ar bent jau maksimaliai izoliuoti subjektyvią nuomonę. Todėl *sociologijos kaip mokslinio žinojimo analizė* leidžia tyrinėtojiui formuluoti teiginius empirinės medžiagos, o ne vertybinių, politinių ar ideologinių įsitikinimų pagrindu. Tik tokia studija gali atitikti mokslinės analizės keliamus reikalavimus, kur tyrinėtojas suspenduoja savo vertybinius įsitikinimus ir bando formuluoti teiginius empirinės medžiagos analizės pagrindu.

Trečia, SSK tradicijoje parašytos istorijos yra labai detalizuotos, iliustratyvios ir visaapimančios. Tačiau šis SSK bruožas, bent mūsų nuomone, nėra svarbus jos užmačioms. Ji daugiau kreipia dėmesio į alternatyvių istorijų pasakojimą, kurios ne visada atitinka bendras vyraujančias nuostatas. Ji siekia parodyti tradicijos susiformavimo istoriją kitų alternatyvių galimybių atmetimo ar vengimo kontekste.

Kai kurių kritikų nuomone, griežtoji programa užima vadinamojo "sociologinio reliatyvizmo pozicijas" (MacKenzie 1981). Toks SSK požiūris veda link asimetrijos galios santykiuose nagrinėjimo, kodėl viena koncepcija ar idėja laikoma klaidinga ir kurios socialinės sąlygos įvardija ją kaip esančią klaidingą. Klaidingas ir teisingas žinojimas yra tolygus.

Taikant šią Blooro poziciją sociologijos istorijai, mes atsisakome tiesos vertinimo standartų. Tarybinės sociologijos sukurtos sociologinės tiesos ar teiginiai pagal savo ontologinį statusą prilygsta postsovietinės sociologijos teiginiams. Čia mes išvengiame normatyvinių sąsajų su tyrimo objektu. Sovietinė sociologija, nors ją galima kartais įvardinti ir kaip klaidingą sąmonę, ideologijos tarnaitę ar nuvertinti jos mokslškumo naudą, yra toks pat socialinis reiškinys kaip ir postsovietinė sociologija. Ji nėra klaidinga, iracionali ar visiškai nenusisėkusi dabarties požiūriu. Mūsų manymu, verta taikyti šią tyrimo neutralumo poziciją analizuojant sociologijos istoriją. Atsižvelgiant į šią tyrimo metodologinę prielaidą, NSI tyrinėtojas privalėtų atsakyti ir į tokių įdomų klausimą, kodėl sovietinės sociologijos sukurtos žinios yra dažnai įvardijamos kaip klaidingos, nevertos dėmesio dabartiniame sociologiniame diskurse? Kodėl keičiantis politinei situacijai atsiranda aiškiai artikuliuotas noras kurti naują sociologiją?

Ketvirta, SSK darosi atnaujinamų ginčų socialinių mokslų filosofijoje arena. Jos empiriniai tyrinėjimai neišsprendžia epistemologinių problemų. Ji nėra vieninga, kaip tai galėtų atrodyti. SSK gali užsiimti skirtingas teorines pažiūras turintys tyrinėtojai. Funkcionalistinė SSK skirsis nuo marksistinės SSK ir pan. Esminis SSK nuopelnas yra jos empiriniai tyrinėjimai, kur epistemologiniai klausimai ir pozicijų skirtumai iliustruojami, argumentuojami ar kritikuojami pasitelkus realius pavyzdžius. NSI gali tapti reikšminga ne tik savo disciplinos istorija besidomintiems sociologams, bet ir socialinių mokslų filosofija susidomėjusiai publikai. Kita vertus, mitologizuotą metaforų kalbą ji dažnai nukelia į empirinių tyrinėjimų lygmenį.

Drąsiai galima teigti, kad kaip tik SSK

pagrindinės pozicijos leidžia geriau identifikuoti pokyčius disciplinos raidoje, o ne keisti vertinimo standartus kintant socialinei politinei vertintojo pozicijai.

Šiuo atveju verta įsipareigoti SSK rašant sociologinę nacionalinės sociologijos istoriją. Tokia pozicija labiausiai atitolina tyrinėtoją nuo politinių motyvų ir normatyvinių vertinimų, ypač tuo atveju, kai tiriama savo disciplina. Kita vertus, tai leidžia fiksuoti realų disciplinos dinamikos procesą. Šis aiškinimas išvengia tyrinėtojo narcisizmo bei jo išitraukimo į disciplinos legitimacijos procesą, - toks polinkis būdingas daugeliui kitų sociologijos istorijos formų. Kitaip tariant, jei tyrinėtojas atmestų SSK pozicijas, tai jis "rašytų blogą istoriją" (MacKenzie 1981:55).

c) diskurso tyrinėjimai

Diskurso terminas paskutiniame XX a. dešimtmetyje įgyja išskirtinį statusą. Socialinės srities mokslai šią sąvoką perima iš humanitarinių kaip tik naujo tūkstantmečio išvakarėse. Jei NSI tyrinėjimuose sociologija įsivaizduojama kaip diskursas, o jos istorija - kaip diskurso raida, būtina šią sąvoką eksplikuoti.

Sociologijos istorijos tyrinėtojas Richardas Münchas sociologijos teorijos plėtrą įvardija kaip diskurso raidą. "Sociologijos teorija yra diskursas, turintis istoriją, vykstantis konkrečiuose visuomeniniuose ir kultūriniuose kontekstuose ir besivystantis pagal racionalaus kriticizmo logiką – pastoviai šalinant klaidas ir tobulinant argumentus" (1994:3). Pats diskursas įvardijamas kaip vienos žinijos srities, šiuo atveju sociologinės minties, progresyvus augimas, kuris pasiekiamas tarpusavyje konkuruojant skirtingoms paradigmoms ir teorijoms. Šis varžymasis leidžia eliminuoti teorijų klaidas, kai joms pateikiami alternatyvūs

požiūriai, teiginiai bei hipotezės. Šioji sociologinės minties raida suvokiama kaip progresyvus augimas, nors ne visos istoriškai vėlesnės sociologinės minties apraiškos turi perteikti progresyvų žingsnį į priekį.

Šis Müncho požiūris siejamas tik su teorinės minties raida ir savo istoriniame pasakojime bando suderinti biografinę (analizuojamos atskirų autorių teorijos ir išvalgos), sisteminę (kiekvienas autorius aiškiai priskiriamas vienai ar kitai teorinės minties tradicijai, tad galima atpažinti racionalizmo, liberalizmo, pragmatizmo ir pan. raišką sociologinėje teorijoje) ir elementarių idėjų pasakojimo (svarstomos kertinės sąvokos, pvz., *galia, mainai, struktūra, klasė, susvetimėjimas, tradicinė tvarka* ir pan.) strategijas. Jis skiria ir nacionalinį diskurso lygmenį, nes profesinė socializacija ir komunikacija vyksta nacionaliniu lygmeniu. Todėl jis skiria 4 nacionalinius diskursus, kurie sutelkia dėmesį į išskirtinę problematikos sritį. Tai yra prancūziškas, amerikietiškas, britiškas ir vokiškas diskursas. Tokia klasifikacija aiškiai nurodo dominuojančias, įteisintas tradicijas. Keturių nacionalinių diskursų įvardijimas nėra atsitiktinis. Jei užimtume marksistinę poziciją, tai pastebėtume XIX-XX a. pasaulinės politinės ir ekonominės galios santykių konfigūraciją, kur ideologiniame lygmenyje dominuoja galingiausios pasaulio valstybės. Ekonominė ir politinė galia formuluoja esmines sociologines problemas.

Šis diskurso supratimas labiau atitinka idėjų istorijos tradiciją (Kraniauskas 2000) ir nedaug ką bendro turi su mokslo sociologija. Todėl, mūsų manymu, Müncho pasiūlyta historiografinė schema nelabai tinka NSI analizei, ypačingai tais atvejais, kai susiduriame su mažesniais ir politiškai bei ideologiškai nedominuojančiais nacionaliniais kontekstais. Kaip alternatyvą šiam diskurso suvokimui,

norisi pateikti labiau mokslo sociologijai artimą diskurso analizės perspektyvą.

Diskurso samprata kaip metodologinis ir teorinis įnagis, skirtas tyrinėti įvairiems visuomeniniams procesams, yra paimta iš humanitarinių studijų srities. Ją stipriai paveikė semiotikos ir struktūrinės lingvistikos tradicijos.

Diskurso sąvoka turi kelias reikšmes. *Websterio* žodynas diskursą įvardija kaip nuoseklaus ir logiško mąstymo veiksmą, galią ir gebėjimus; logiško perėjimo nuo vieno teiginio prie kito procesą arba mąstymo gabumus. Kita reikšmė siejama su idėjų, minčių mainais, nuosekliu pokalbiu ar kalbėjimu atskira tema.

Diskurso sąvoka moksliniuose tyrimuose glaudžiai siejama su jau minėtomis struktūrinės lingvistikos ir semiotikos studijomis. Nuo 1952-ųjų metų į akademinę vartoseną įdiegiama sąvoka „diskurso analizė“, kuri iš principo domisi tiksliai lingvistiniais diskurso ryšiais ir struktūromis. Kai kurie diskurso teorijos šalininkai sąmoningai vengia savo tyrimus įvardinti būtent taip – diskurso analizė. Šitaip įvardintos studijos sutelkia savo dėmesį tik į vidinius lingvistinius ryšius ir sąsajas, užslėptas reikšmes, bet mažiau domisi socialiniu diskurso aspektu, kas būtent ir įdomu daugeliui visuomenės tyrinėtojų. NSI tyrinėjimuose reikėtų atsisakyti tiksliai semiotinės ar lingvistinės diskurso sąvokos vartosenos, o pačią sąvoką daugiau pagrįsti sociologine ir socialinės teorijos metodologija.

Toks sąvokos perkėlimas iš vieno disciplinų lauko (literatūros teorijos, lingvistikos, semiotikos, tekstų analizės ir pan.) į kitą – visuomenės tyrinėjimus – nėra naujas. Per paskutinius du dešimtmečius krinta į akis ypač akivaizdus šios sąvokos įsisavinimas visuomenės moksluose⁴. Socialinių mokslų vartosenoje ji įsitvirtina su Michaelio Foucault,

kuris tebėra vienas iš įtakingiausių autorių diskursų studijose, vardu.

Sociologinėje diskurso analizėje galima skirti dvi tyrinėjimų kryptis. Pirmoji savo dėmesį sutelkia į vidinių teksto ryšių analizę. Jai daro įtaką lingvistika ir semiotika. Antroji diskurso tyrinėjimų kryptis užima priešingą poziciją. Ji daugiau domisi išoriniais tekstų produkciją ir diskursą sąlygojančiais veiksniais.

Pirmajai tyrinėjimų atšakai priklauso Michaelis Foucault. Jo teigimu, archeologinėje diskurso analizėje svarbu sutelkti dėmesį į vidinių diskurso elementų ryšius ir teksto struktūrą. Tai jis bando pagrįsti istorijos metodologijos problemomis: kaip nustatyti homogenišką tekstų korpusą, pagrįsti atrankos principą, nustatyti analizės lygmenį, jos elementus ir pan. (Foucault 1969 [1996]).

Foucault archeologijoje teksto (teiginių) priklausomybė diskursyviai formacijai priklauso nuo objekto bendrumo, išsakymų modalumų, sąvokų bendrumo ir temos bendrumo. Šių komponentų dėka galima aiškiai identifikuoti teksto priklausomybę diskursui. Taigi Foucault archeologija yra susijusi su teksto (-ų) vidinių ryšių analize. Jį mažai domina socialinis teksto atsiradimo kontekstas.

Kaip alternatyvą šiai diskurso sąvokos diegimo akademinėi madai galima priešpriešinti Mulkay'aus ir Gilberto mokslinio diskurso tyrinėjimus. Jų knyga *Atveriant Pandoros skrynią* (1984) bando analizuoti socialinius mokslo ir mokslinio žinojimo atsiradimo aspektus. Esminė šio veikalo tezė teigia, kad skirtingi išsakymų kontekstai skirtingai veikia patį išsakymo turinį. Priklausomai nuo konteksto, kalbančiojo teiginiai skiriasi ir netgi gali prieštarauti vienas kitam.

Diskurso terminas šioje mokslo sociologijos tradicijoje apima visas mokslinės minties išraiškos formas – nuo mokslinių publikacijų ir pranešimų iki interviu, pokalbių,

kuluarinių apkalbų, juokų, piešinių, diagramų bei kitų minties artikuliacijos formų. Jiems diskursas yra bet koks išsakymas, turintis sakytoją ir klausytoją bei pirmojo ketinimus numatytu būdu paveikti antrąjį.

Mulkay'us ir Gilbertas taip pat domisi mokslininkų pasisakymų struktūra: kokie elementai yra pasitelkiami siekiant įtikinti. Nors autoriai ir susilaukė mertoniškos mokslo sociologijos sparno kritikos, jų manymu, mokslinio diskurso perspektyva apima daug tradicinių mokslo sociologijos temų, pvz., "...atradimų, teorijos pasirinkimo, konsensuso, normos ir istorinės tyrimo sričių raidos" temos (1982: 315). Mokslinio diskurso analizė į tyrimą įtraukia ir "...įvairias temas, kurios didžiaja dalimi išvengia tradicinės (mokslo sociologijos) perspektyvos dėmesio..., pvz., klaidų įvertinimą, formalaus teksto struktūrą, mokslininkų pasakojamus anekdotus, praktinį mokslinio žinojimo taikymą ir vizualių prezentacijų naudojimą" (1982: 315).

Sociologo vaidmuo tokioje diskurso analizėje susiduria su praktinėmis problemomis. Jis negali pateikti galutinio mokslininkų veiksmų ir požiūrių aprašymo. Jis pastebi, kad mokslininkų darbai ir jų daromos išvados priklauso nuo procese dalyvaujančiųjų asmenų interpretacijos bei pasisakymų, kurie gali būti fiksuojami sociologo. Sociologas gali tik pakartotinai papasakoti tokią interpretaciją. Jų teigimu, situacija sąlygoja pasisakymus, tačiau tai nereiškia, kad pats pasisakymas atspindi tikrovę.

Veikiantis individas nuolatos naujai interpretuoja vienus ir tuos pačius veiksmus pagal tai, kaip plėtojasi jo biografija ir keičiasi aplinkinės sąlygos, verčiančios jį peržvelgti tuos veiksmus naujose socialinėse sąlygose. Tai, kas buvo praeityje, visada interpretuojama naujai.

Mulkay'us ir Gilbertas savo studijoje nesiekė atskleisti tikrojo mokslinio gyvenimo

paveiklo. Jiems rūpėjo fiksuoti interpretacijos būdus, kokias strategijas jie naudoja savo pasisakymuose. Vadinasi, istorinis tyrimas nebando atskleisti mokslininko, kaip tyrimo objekto, santykio su tikrove adekvatumo. Istoriniame mokslo ar disciplinos tapsmo tyrime atsisakoma tiesos paieškos. Tiek klystantis, tiek teisybės yra vienodai verti dėmesio. Šiuo požiūriu, Mulkay'us ir Gilbertas savo pozicijas atvirai sieja su Davido Blooro suformuluota griežtąja mokslo sociologijos programa (Mulkay and Gilbert 1982).

Diskurso analizės taikymas NSI tyrinėjimuose leidžia išvengti esminių metodologinių problemų, o patį tyrimą formuoti remiantis stipriai analitiniu pagrindu. Mulkay'us ir Gilbertas gana aiškiai įvardijo diskurso analizės privalumus (1982).

Pirma, analizuojant diskursą tyrinėtojai nebereikia žengti anapus jo turimų duomenų. Nebereikia ieškoti socialinių veiksmų, kurie yra verbalizuojami tekste, priešasčių. Tekstas nebėra netiesioginis kažkokios kitos socialinės tikrovės, kuri galėtų būti sociologiškai įdomesnė nei pats tekstas, indikatorius. Sociologų diskursas, jo organizavimas ir kontekstas tampa sociologinio tyrimo objektu.

Antra, diskurso analizė nesuteikia jokios pirmenybės skirtingiems tekstams analitine prasme. Šiuo atveju mes išvengiame kokybės vertinimo problemos. Analizuojant sociologinio diskurso raidą Lietuvoje 1960-2000-aisiais, šioje mokslo sociologijos atšakos perspektyvoje visi sociologiniai tekstai kaip moksliniai pasisakymai yra tarpusavyje lygūs savo socialine reikšme. Klausimas, kiek pagrįstai vieno ar kito laikotarpio sociologai adekvačiai aprašė savo tyrinėjamą aplinką, čia nebūtų sprendžiamas. Analizuotini tik patys sociologų pasisakymai ir jų socialinė aplinka.

Tokia pozicija leidžia išvengti vertybinio analizuojamų pasisakymų vertinimo. Studija

tikrai negalės nei patvirtinti, nei paneigti tezės, kad tarybinio laikotarpio sociologija įteisino dominuojančią ideologemą moksliniais ar pseudomoksliniais tyrinėjimais. Šiuo atveju negalima jokia vertybinė skirtis ar skirstymas, pvz., “geras sociologinis tyrimas/blogas sociologinis tyrimas”, “tikroji sociologija/sociologijos profanacija”, “ideologinė sociologija/mokslinė sociologija” ir pan. Visi tekstai, kurie gali būti priskirti sociologiniam diskursui, yra tarpusavyje lygūs.

Trečia, tekstai analizuojami be teksto autoriaus interpretacijos savo teksto požiūriu. Stengiamasi ne išsiaiškinti, kas vyko iš tikrųjų, bet fiksuojamas struktūrinis diskurso dalyvio portretas. Siekiama nustatyti kokias interpretacijos schemas ir įtikinėjimo metodus naudoja mokslininkai. Tokia pozicija leidžia išvengti nuolatos kintančio autoriaus hermeneutinio santykio su savo biografija.

Antroji sociologinės diskurso analizės atšaka yra susijusi ne su vidinių tekstinių struktūrų analize, bet su juos sąlygojančiu socialiniu kontekstu. Bandoma išsiaiškinti, kokiam kontekste yra kuriami specifiniai tekstai. Ryškiausias šios atšakos atstovas yra Pierre Bourdieu (1975, 1988).

Bourdieu teigimu, atskirą vienos socialinės veiklos erdvę, ar tai būtų politika, ar akademija, ar atskiros mokslinės disciplinos, formuoja diskurso apimtis ir jį produkuojančių asmenų pozicijos. Kaip tik individualios pozicijos dėka disponuojama šiame diskurso lauke galia ir prestižas nulemia tai, kas sakoma, kaip sakoma ir kur sakoma. Literatūros žanras, publikacijų vieta, temos yra veikiamos netolygaus simbolinės galios ir kapitalo pasiskirstymo akademiniam lauke. Pavyzdžiui, tie, kas neturi reikiamos galios akademijoje, dažniausiai save realizuoja kaip intelektualai ar žurnalistai ir pan.

Bourdieu siekė atskleisti hierarchinę

akademijos struktūrą, egzistuojančią klasifikaciją, kuri formuoja tyrimo objektą – akademiją. Savo knygoje *Homo Academicus* (1988) Bourdieu teigia, kad “universiteto laukas, kaip ir bet kuris kitas (laukas), yra kovos vieta, apibrėžianti teisėtus narystės ir teisėtus hierarchijos sąlygas bei kriterijus; t.y. įvardijanti savybes, tinkančias, veiksmingas ir galinčias funkcionuoti kaip kapitalas bei kaupti išskirtinį pelną, garantuojamą lauko” (Bourdieu 1988:11). Šiame lauke atskiros disciplinos naudoja skirtingus būdus šio kapitalo siekimui, vadovaujasi skirtingais normatyviniais įsitikinimais. Bourdieu gana radikaliai kritikuoja savo akademinę bendruomenę ir jos vidinius procesus. “Diskursas, kurį mes vadiname moksliniu, darosi panašus į tokį, kuris sukuria moksliskumo išpūdį, grindžiamą bent jau akivaizdžiu normų laikymusi, kurių dėka atpažįstame mokslą” (1988:29).

Nors Bourdieu ir turi pripažintą pasaulyje vardą bei gali sau leisti pateikti panašią kritiką savo kolegų atžvilgiu ir juos demistifikuoti, jo metodologinis požiūris disciplinos raidos analizei nedideliame nacionaliniame kontekste yra sunkiai pritaikomas. Iš jo analizės galima pasiskolinti tik kelias pastabas apie atskiros disciplinos legitimaciją. Kiekviena disciplina turi save kultūriškai įteisinti dviejuose skirtinguose kontekstuose. Pirmasis yra susijęs su disciplinos legitimacija kitų mokslinių disciplinų atžvilgiu, jos tapimu savarankiška ir pripažinta žinijos sritimi. Šiuo atveju disciplina turi įrodyti savo mokslinę vertę. Kitas kontekstas reikalauja įrodyti disciplinos socialinę vertę, jos praktinį pritaikomumą tvarkos ir valdžios palaikymui.

Dažnai atskira disciplina susiduria su įdomia dilema, kad socialinės vertės įrodymas yra tolygus moksliskumo įrodymui. Socialinė žinijos vertė garantuoja jai išskirtinį

moksliskumo statusą. Socialiniai mokslai ir ypač sociologija dažnai susiduria su socialinio įteisavimo problema. Tai yra prieštaraujanti tvarkai ir valdžiai žinojimo sritys, nesiekiančios įteisinti *status quo*, bet nurodančios esamos padėties laikinumą istorinėje realizuotų ar realizuojamų galimybių šviesoje.

Pateiktieji Bourdieu teiginiai nukreipia istorinį disciplinos raidos tyrinėjimą dviem – disciplinos įteisavimo socialinėje sferoje (jos sąsajų su politika) ir akademinėje sferoje (vietos tarp kitų disciplinų ir vidinės sąsajos su jomis) - linkmėm.

Jei teoriniame lygmenyje NSI tyrimo perspektyvos įgyja aiškias kryptis, tai problemų galima išvengti metodologijos lygmenyje. Kaip padaryti nacionalinį sociologijos diskursą pagavų metodologine prasme? Tai gali būti susieta su tuo, kad derėtų atsisakyti lingvistinės diskurso sąvokos vartosenos, kuri dažnai sutapatina diskursą su kalba arba tekstu. Diskursas nėra “kalbos” ar “teksto” sąvokų sinonimas. NSI tyrime diskursas turi būti ne lingvistinė, bet sociologinė kategorija.

Lingvistinė bei semiotinė diskurso sąvokos tradicija daugiau dėmesio sutelkia į diskurso veikimo mechanizmus, - kaip tekste konstruojamas diskursyvus objektas.

Sociologinėje analizėje svarbus darosi ne tik tekstas, bet jo sukūrimo sąlygos. Atskiro teksto socialinė reikšmė yra formuojama ne vidinės teksto struktūros, bet jo produkcijos išorinių sąlygų. Ši reikšmė yra sukuriama socialinių sąlygų, kuriose kuriamas ar konstruojamas tekstas.

Sociologinė diskurso sąvoka susijusi su tam tikra tekstų klase (Chalaby 1996). Tekstai yra materialiai (empirinė) diskurso manifestacija.

Sociologiniame diskurso apibrėžime labai svarbios yra išorės sąlygos, kurių dėka atskiras tekstas priskiriamas diskursui. Kaip nurodo Jean K. Chalaby, kaip tik išoriniai socialiniai

institutai suteikia diskursui specifinę formą ir padaro jį atskiru socialiniu fenomenu. Diskursas yra specifinis, konkretus ir istoriškas. “(Diskurso) kaip konkretaus darinio būties negali būti redukuota į jį sudarančius komponentus. Jo, kaip atskiro darinio, nepriklausoma tikrovė rodo tai, kad jis įgyja *sui generis* savybes, santykinai autonomiškas jį sudarančių elementų savybių atžvilgiu” (Chalaby 1996:689). Pateikta Chalaby pastaba dėl išorinių tekstų formuojančių sąlygų verčia peržengti tekstų struktūrų rekonstrukciją ir pažvelgti į platesnį sociologinių tekstų atsiradimo kontekstą.

Sociologinė diskurso interpretacija patį diskursą padaro sociologinio tyrimo objektu. Tokiu būdu sąvoka, nurodanti tekstų klasę, tampa pozityviu faktu. Taip apibrėžtas diskursas tampa unikaliu, konkrečiu, specifišku ir turinčiu savo ribas objektu. Ši tekstų klasė yra sukuriama konkrečių veikėjų konkrečiose socialinėse istorinėse sąlygose. Taip diskursas tampa sociologiniu objektu, turinčiu socialinį-istorinį matmenį ir kurį galima analizuoti.

Metodologinė tekstų atrankos problema yra išsprendžiama neieškant tekstų su panašiomis vidinėmis struktūromis, bet atrenkant tekstus analizei, atsižvelgiant į jų produkcijos kontekstą ir mechanizmus.

Priimant šias teorines ir metodologines pastabas, galima bandyti nubrėžti lietuviškos sociologijos istorijos tyrimo metmenis. Pasirinkdami nedidelį pavyzdį apsiribokime tik siekimu fiksuoti išorinius teksto produkcijos sąlygų pokyčius, kurių dėka atskiras tekstas priskiriamas diskursui.

Šiuo atveju svarbūs yra du elementai: instituciškai įteisintų organizacijų ir išorinių klasifikavimo sistemų raida.

Instituciškai įteisintos organizacijos

Sociologinės organizacijos yra toji socialinė terpė, kuri leidžia formuoti tiek atskiro individo identitetą, tiek identifikuoti jo socialinių veiksmų manifestacijų tapatumą. Sociologinė organizacija yra ta atskaitos sistema, kurios dėka individualus sociologas įgyja savo socialinį sociologo tapatumą, jį sutvirtina ir palaiko. Autoriaus profesinis tapatumas leidžia nustatyti jo sukurto teksto išskirtinius bruožus ir priskirti atskirai diskursyviai formacijai. Remiamasi prielaida, kad individas, priklausydamas specifinei organizacijai, turi instituciškai pagrįstą ir palaikomą motyvą tapatinti savo veiklą ir jos rezultatus su organizacijos formuojamu tapatumu. Jei individas yra sociologinės organizacijos narys, jo veikla organizacijoje bus susijusi su sociologijos darymu, o jo parašyti tekstai bus suvokiami kaip sociologiniai tekstai. Menkai tikėtina, kad, pavyzdžiui, Vilniaus universiteto Sociologijos laboratorijos darbuotojai 1988-1989-aisiais metais būtų atlikinėję literatūros kūrinių analizę, kuri būtų įvardinta kaip literatūros teorijos studija. Jie atlikinėjo sociologinius tyrimus, kurie vėliau buvo publikuoti atskiru tekstų rinkiniu *Sąjūdis ir Lietuva*. Šis tekstas yra sociologinis tekstas, sociologinio diskurso komponentas.

Instituciškai įteisintos organizacijos vaidmenį diskurso, o greičiau jo elementų specifikos formavimui schemiškai galima pavaizduoti šitaip:

Instituciškai įteisinta organizacija → sociologo identitetas → profesinis veiksmas → sociologinis tekstas

Nors diskurso sąvoka, kaip jau buvo minėta, suponuoja tekstų analizę, istoriniame diskurso raidos tyrime reikšmingomis tampa

instituciškai įteisintos organizacijos, jų kaita, formavimasis, transformacijos, augimas ar nunykimas. NSI tyrinėtojas turi atpažinti tokių instituciškai įteisintų sociologinio veiksmo raiškos vietų istorinį tapsmą.

Išorinės klasifikacijos sistemos. Kitas svarbus diskurso formavimosi socialinės aplinkos komponentas yra išorinės klasifikacijos sistemos. Bibliotekų kataloginės sistemos, mokslinių disciplinų taksonomija ir kiti klasifikavimo būdai bei institucijos sukuria nominalų identitetą (Jenkins 1996). Tai yra institucijos, turinčios socialinę galią, leidžiančią įvardinti vieną ar kitą tekstą atskiru vardu. Šio nominalaus tapatumo dėka tekstas yra atpažįstamas kaip priklausantis konkrečiam diskursui.

Taigi socialinės klasifikavimo sistemos sutvirtina teksto priklausomybės bruožą konkrečiam diskursui. Jei teksto pirminių tapatumą suformavo instituciškai įteisintoje organizacijoje veikiantis individas, tai šis teksto tapatumas vėliau yra sutvirtintas nominalaus identiteto. Be nominalaus identiteto vienas ar kitas tekstas gali būti priskiriamas skirtingoms tekstų kategorijoms ar diskursams. Pavyzdžiui, visada problemiška pasakyti, ar konkretus tekstas priklauso sociologijai, demografijai, politologijai, vadybai, istorijai. Ribos tarp šių disciplinų yra labai trapios, o dėl teksto priskyrimo vienai ar kitai disciplinai visada iškils ginčų.

Klasifikacijos sistemos aiškiau nubrėžia simbolines ribas tarp skirtingų socialinės veiklos sričių. Mokslo srityje disciplinos tapatumą ir simbolines ribas sutvirtina oficialios mokslų klasifikacijos sistemos. Sociologinis tekstas tokiu tampa tik įgijęs nominalų tapatumą. Be šio priverstinio arba priskirtinio tapatumo tekstas negalėtų būti pagrįstai priskirtas konkrečiai diskursyviai formacijai.

Galima netgi teigti, kad instituciškai įteisintų klasifikavimo sistemų dėka egzistuoja viena ar kita autonomiška instituciškai įteisinto žinojimo sritis. Atskiros disciplinos tapimas yra įteisinamas jos vardo atsiradimu bendresnėje mokslinių disciplinų klasifikacijos sistemoje.

Atsižvelgiant į anksčiau pasakytas teorines pastabas, jau galima tiksliau apibrėžti analitinės NSI analizės objektą. *Sociologinis diskursas yra tam tikrų tekstų, o tiksliau – sociologinių tekstų klasė. Sociologinis tekstas yra socialinio, komunikatyvaus veiksmo materiali manifestacija. Sociologinis tekstas yra elementarus diskurso vienetas ir tokiu jis tampa dėka jo produkcijos sąlygų. Teksto produkcijos socialinės sąlygos ir socialinio veikėjo (autorius) naudojami simboliniai ištekliai padaro atskirą tekstą diskurso dalimi.*

III. Išvados. Analitinės lietuviškos NSI studijos galimybė

Atskiros istoriografinio žanro pasirinkimas priklauso nuo to, kokią funkciją turi atlikti NSI. Jei istorikas nori atlikti tradicijos formavimo ar disciplinos įteisintojo vaidmenį, šių tikslų pasiekimui tinkamiausias žanras yra viena ar kita idėjų istorijos atmaina (Kraniauskas 2000). Jei istorikas nesiekia minėtų tikslų, o bando užsiimti sociologiniu atskiros disciplinos, mūsų atveju – sociologijos tapimo tyrimu arba sociologine savivoka, jam parankiausias būtų analitinis NSI tyrimas, grindžiamas mokslo sociologijos tradicija.

Drąsiai galima teigti, kad NSI yra sudėtingas socialinis procesas, kurį verta analizuoti analitinės tradicijos atžvilgiu. Analizė turi būti išskaidyta į atskirus lygmenis, kur tirama atskiros sociologinio diskurso aspekto vidinė dinamika, o po to bandoma nustatyti šių atskirų aspektų kaitos tarpusavio sąsajas.

Galimas analitinis tyrimas turėtų atkreipti

dėmesį:

- a) į sociologijos legitimacijos ir socialinės galios suteikimą;
- b) į sociologinių institucijų kiekybinę dinamiką (atsiradimą, vidinę diferenciaciją, kiekybinius judėjimo srautus, transformacijas ir pan.);
- c) vidinę diskurso raidą – kokybinius ir kiekybinius pokyčius tekste, teksto autorių pozicijose ir pan.;
- d) sociologijos pateikimą viešajame diskurse.

Šių klausimų tyrinėjimai leistų lietuviškajai NSI tapti ne tik įdomia pačiai sau, bet tyrinėjimams suteikti ir bendramokslinę reikšmę. Kita vertus, tai galimybė surinkti duomenis ir argumentus socialinių ir humanitarinių mokslų vertinimo diskusijoms, kurios nuo 1995-ųjų metų yra vienos iš aktualiausių mokslo administravimo problemų.

Istorinis sociologinio diskurso tyrimas jokių būdu negali parodyti, kaip iš tikro viskas vyko. Reikia pripažinti, kad turimų duomenų akivaizdoje ir skirtingais biografiniais laikotarpiais mokslininkų interpretacijos savo paties veiksmų atžvilgiu bus skirtingos ir netapačios. Kiekvienas tyrinėtojas, atsižvelgdamas į jo pasisakymo socialinį kontekstą, pateiks savo interpretaciją, savo aiškinimo versiją. Siekiant išvengti interpretacijų kaitos, priklausančios nuo pateikimo kontekstų kaitos, ir formuluojant pagrįstesnę analitinę tyrimo pagrindą, mokslo sociologijos tyrimo klausimą derėtų formuluoti kitaip.

“Vietoj klausimo “Kas iš tikro vyksta moksle?” mes turėtume klausti: “kaip mokslininkai konstruoja savo versijas, kas vyksta moksle ir kaip jie jį daro?” (Gilbert and Mulkey 1982).

Metaforų kalbą, kuri dominuoja sociologo savivokoje su jo tapatumą nulemiančia reikšmių sistema – sociologija, analitinė sociologijos

istorijos perspektyva pakeičia empirinių faktų peržiūrėjimo, rikiavimo ir apibendrinimo kalba. Tai, kas kasdienybėje sociologui yra pagavu individualiame egzistenciniame santykiyje su jam reikšminga socialine aplinka,

analitiškai skvarbioje savivokoje tampa detaliu istorijos rašymu ir kūrimu. Galima perfrazuoti MacKenzie (1981:55), kad kitoks istorijos rašymas tikrai būtų blogos istorijos sukūrimas.

Literatūra:

Aron R. *Les Étapes de la Pensée Sociologique*, Paris: Éditions Gallimard, 1967. (Aron R. Etapy razvitija sociologičeskoj mysli. Moskva: Progress, 1993.)

Barnes B. How Not to Do the Sociology of Knowledge. In *Rethinking Objectivity*, ed. Allan Megill, Durham, NC: Duke University Press, 1994.

Batygin G. Preemstvennost rosijskoj sociologičeskoj tradicii. 1998 (Batygin G. Prejemstvennostj rosijskoj sociologičeskoj tradicii. V kn. Sociologija v Rossiji / Pod red. V.A. Jadova. M.: Izdatel'stvo Instituta sociologii RAN, 1998.)

Batygin G. and Deviatko I. 'The Metamorphoses of Russian Sociology. In *Eastern Europe in Transformation. The Impact on Sociology*, ed. Keen M.F., Mucha J. Westport (Connecticut), London: Greenwood Press, 1994.

Bloor D. Wittgenstein and Mannheim on the Sociology of Mathematics. – *Studies in History and Philosophy of Science*, 1973/2, vol.4.

Bloor D. Durkheim and Mauss Revisited: Classification and the Sociology of Knowledge. – *Studies in History and Philosophy of Science*, 1982/4, vol.13.

Bloor D. *Knowledge and Social Imagery*, 2nd edition, Chicago: University of Chicago Press, 1991 [1976].

Bourdieu P. *Homo Academicus*, Cambridge: Polity Press, 1988.

Bourdieu P. The Specificity of the Scientific Field and the Social Condition of the Progress of Reason. – *Social Science Information*, 1975/6, vol.14.

Chalaby J.K. Beyond the prison-house of language: discourse as a sociological concept. – *British Journal of Sociology*, 1996/4, vol.47.

Edge D. Quantitative Measures of Communication in Science: A Critical Review. – *History of Science*, 1979, vol.17.

Foucault M. *L'Archeologie du Savoir*. Paris: Gallimard, 1969. (Fuko M. Archeologija znanija. Kijev: Nika-Centr, 1996.)

Gaidys V. Social Sciences and their Empirical Basis in Lithuania in 1984-1994. In *Social Sciences in Transition. Social Science Information Needs and Provision in a Changing Europe*. Ed. Best H., Becker U., Marks A. Bonn: Informationszentrum Sozialwissenschaften, 1996.

Gaidys V. and Vosyliute A. Main Features in the Development of Lithuanian Sociology. In *Eastern Europe in Transformation. The Impact on Sociology*. Ed. Keen M.F., Mucha J. Westport (Connecticut), London: Greenwood Press, 1994.

Garfield E. Is Citation Analysis a Legitimate Evaluation Tool? – *Scientometrics*, 1979/4, vol.1.

Garfield E. How ISI Selects Journals for Coverage: Quantitative and Qualitative Considerations. – *Current Contents*, May 28, 1990.

Garfield E. *Citation Indexing — Its Theory and Application in Science, Technology, and Humanities*, Philadelphia: ISI Press, 1983 [1979].

Garfield E. Citation Indexes in Historical and Sociological Research. – *Information Scientist*, 26 August, 1969.

Gilbert N. G. and Mulkay M. What is the Ultimate Question? Some Remarks in Defence of the Analysis of Scientific Discourse. – *Social Studies of Science*, 1982, vol.12.

Gilbert N.G. and Mulkay M. *Opening Pandora's Box: A Sociological Analysis of Scientists' Discourse*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984.

Hands D.W. SSK as A Resource for the History of Economic Thought. - 1997, http://eh.net/HE/hes_list/index.php#editorials

Horowitz I. The Decomposition of Sociology. – *Academic Questions*, 1992/2, vol.5.

Horowitz I. Are the Social Sciences Scientific? – *Academic Questions*, 1996/1, vol.9.

Jenkins R. *Social Identity*. London: Routledge, 1996.

Knorr-Cetina K.D. Scientific Communities or Transdisciplinary Areas of Research? A Critique of Quasi-Economic Model of Science. – *Social Studies of Science*, 1982, vol.12.

Knorr-Cetina K. *The Manufacture of Knowledge*, Oxford: Pergamon Press, 1981.

Knorr-Cetina K.D. *Epistemic Cultures. The Cultures of Knowledge Societies*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.

Kraniauskas L. Lietuvos sociologijos istorijos bruožai (I). – *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2000/3-4.

Kuhn Th. *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: The University of Chicago Press, 1962.

Latour B. and Woolgar S. *Laboratory Life: The Social Construction of a Scientific Fact*, London: Sage, 1979.

MacKenzie D. Notes on the Science and Social Relations Debate. – *Capital and Class*, 1981, vol.14.

Merton R.K. *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1973.

Mulkay M. *Science and the Sociology of Knowledge*, Aldershot: Gregg Revivals, [1979] 1992.

Mulkay M., Gilbet G.N. and Woolgar S. Problem Areas and Research Networks in Science. – *Sociology*, 1975, vol.9.

Münch R. *Sociological Theory. Vol.1. From the 1850s to the 1920s*, Chicago: Nelson-Hall Publishers,1994.

Rabkin Y.M. and Inhaber H. Science on the Periphery: a Citation Study of Three Less Developed Countries. – *Scientometrics*, 1979/3, vol.1.

Rapoportas S. Totalitarizmo laikų sociologija: struktūros ir tekstai. - Lietuvos mokslas. Lietuvos filosofijos ir

sociologijos institutas: žmonės ir darbai, 1997/V tomas, 15 knyga.

Rouse J. What are Cultural Studies of Scientific Knowledge? – *Configurations*, 1992/1, vol.1.

Shapin S. History of Science and Its Sociological Reconstruction. – *History of Science*, 1982, vol.20.

Yadov V. Predislovie, 1998. (V. Jadov. Predislovije. V kn. *Sociologija v Rossiji* / Pod red. V.A. Jadova. M.: Izdatel'stvo Instituta sociologii RAN, 1998.)

Išnašos

1 *Web of Science* adresas internete: wos.mimas.ac.uk arba www.isinet.com/demos/webofscience. Ši informacijos duomenų sistema nėra laisvai prieinama kiekvienam interneto vartotojui. Vartotojas turi priklausyti konkrečiai mokslinei institucijai, kuri yra įtraukta į šios duomenų bazės vartotojų sąrašą. Nė viena Lietuvos mokslinė institucija nėra šios mokslinės informacijos bazės vartotoja.

2 Į *ISI SSCI* duomenų bazę (1981-2000) yra įtraukta 219 publikacijų, kurių autoriai ar bendraautoriai priklausė Lietuvos mokslo institucijoms. Socialinių mokslų citavimo indeksas apima daug skirtingų akademinų disciplinų, pvz., antropologiją (kultūrinę, medicininę, socialinę), psichologiją, ekonomiką, politologiją, etnografiją, psichiatriją, edukologiją, bibliotekininkystę, informacijos mokslus, istoriją ir pan. Kalbant apie Lietuvos mokslininkų publikacijas *SSCI*, pastebimas įvairių psichologijos šakų ir psichiatrijos dominavimas.

Analizuojant *ISI* meno ir humanitarinių disciplinų citavimo indeksą (*AHCI*) už 1981-2000 metus, buvo aptiktos šios publikacijos, kurios galėtų būti įvardintos kaip sociologinės: Ališauskienė R., Bajarūnienė R., Šeršniova B. Policy Mood and Sociopolitical Attitudes in Lithuania, *Journal of Baltic Studies*, vol. 24 (2): 135-148,

1993 (cituojamas 1 kartą), Krikštopaitis J. The Subjection of Lithuanian Science to the Soviet State System, Consequences and Prospects, *Journal of Baltic Studies*, 22 (2): 169-172, 1991 (necituojamas).

3 Socialinių ir humanitarinių mokslų administravimo diskusijas bei jų raidą galima aptikti *Kultūros barų* mėnraštyje 1995-2001 metais. Kas trečiame ar penktame mėnraščio numeryje galima aptikti publikacijų šia tema.

4 *ISI SSCI* (socialinių mokslų citavimo indekso) ir *AHCI* (menų ir humanitarinių mokslų citavimo indekso) 1981-2000 metų palyginamoji analizė fiksuoja tai, kad diskurso sąvoka analizuojamo laikotarpio pradžioje buvo gana retai vartojama socialiniuose moksluose. Ji dominavo humanitarinėse disciplinose. Per 20 metų situacija radikaliai pasikeičia. 2000 pabaigoje socialinių mokslų indeksas fiksuoja, kad diskurso sąvoka socialiniuose moksluose pasirodo 3-4 kartus dažniau nei humanitariniuose. Šie kiekybiniai pokyčiai akivaizdžiai demonstruoja, kad diskurso sąvoka yra po truputį perimama iš humanitarinių mokslų. Šioji kiekybinė analizė atskleidė ir tai, kad tarp rašančiųjų diskurso tema ar vartojančių šią sąvoką tyrinėtojų labiausiai cituojamas autorius yra Michaelis Foucault.

Įteikta 2001 06 11

Pateikta spaudai 2001 07 10

Liutauras Kraniauskas
Sociologijos katedra, KU
Minijos 153, Klaipėda